

Duco Hellema

**RENDEZ-VOUS
IN PRAAG**

EEN
BOB DE
WINTER
THRILLER

2023 Prometheus Amsterdam

Vojenský Terén

Praag, maandag 15 maart 1948, halftwee 's nachts

De zwarte Tatra stond al meer dan een uur voor het hoofdkwartier van de Státní Bezpečnost (stb), de Tsjecho-Slowaakse geheime politie. Verder was de Bartolomějská Ulice helemaal verlaten. De chauffeur, gestoken in een lichtbruin uniform, leunde tegen de kofferbak. Hij had inmiddels, steeds geïrriteerder, drie sigaretten gerookt. Het was koud en het duurde allemaal veel te lang. Eindelijk kwamen er vier mannen naar buiten. Eén ging voorin zitten, de andere drie achterin. De chauffeur sloot de portieren, stapte in en startte de motor. Hij gaf meteen flink gas. Hij wist dat ze haast hadden; het was de bedoeling ruim voor zonsopgang weer terug in de stad te zijn.

De Tatra draaide naar rechts de Na Perštýně in en reed vervolgens rechtdoor, over het kruispunt, de Spálená op. De passagiers deden er het zwijgen toe. Naast de bestuurder zat een officier, gekleed in een lange bruinleren jas met rode epauletten. Eenenvetig jaar oud was hij, geboren in 1907, in de stad die toen nog Sint-Petersburg heette. Een luitenant van de MGB, het ministerie van Staatsveiligheid van de Sovjet-Unie, een van de opvolgers van het gevreesde Volkscommissariaat voor Binnenlandse Zaken, kortweg NKVD.

Hij werkte al een kleine twee jaar in Praag, eerst op de Sovjetambassade, het laatste halfjaar als adviseur van de stb. Het beviel hem goed, ook al beseftte hij dat niet iedereen zijn aanwezigheid waardeerde. Dat was geen

probleem. Hij had twee jaar oostfront meegemaakt, en dat had hem gehard. Hij hield niet van opdrachten zoals die van vannacht, maar hij wist dat het moest gebeuren. De Sovjet-Unie diende resoluut met haar vijanden af te rekenen. Alle inspanningen die tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog waren geleverd, mochten niet tevergeefs zijn. En een paar glazen wodka hielpen natuurlijk ook.

Achterin zaten twee militairen, met dikke donkerbruine jassen. Tussen hen in zat een ineengedoken man, die er vergeleken met de anderen heel wat sjofeler uitzag: ongeschoren, geronnen bloed op zijn voorhoofd, gebarsten en bebloede lippen. Een stuk ouder ook, een jaar of zestig. Hij hield zijn ogen gesloten en leek zich nauwelijks bewust van wat er om hem heen gebeurde. Een kolonel van het Tsjecho-Slowaakse leger die voor de Amerikanen werkte, zo was de MGB-luitenant meege-deeld. Dat had de man ook bekend, al wist de luitenant maar al te goed hoe dat ging. Het was een belangrijke zaak: de kolonel was waarschijnlijk betrokken bij een anticommunistische samenzwering. Vorige week was in Moskou besloten dat de MGB de zaak van de Tsjechische collega's overnam. De kolonel zou naar de Sovjet-Unie worden overgebracht, voor nader onderzoek. Maar er was recentelijk kennelijk anders beslist.

Het was een mooie zondag geweest. De stad had kunnen bijkomen van de gebeurtenissen van de vorige dag, toen de begrafenis van Jan Masaryk had plaatsgevonden. Masaryk, een van de weinige niet-communistische ministers in de regering-Gottwald, was drie dagen eerder dood aangetroffen op een binnenplaats van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Heel Praag was uitgelo-

pen om hem de laatste eer te bewijzen, net als elf jaar eerder, toen Masaryks vader Tomáš, grondlegger van de republiek, ten grave was gedragen. Honderdduizenden hadden de straten omzoomd waarlangs de stoet was gepasseerd. De op een affuit geplaatste kist was voorafgegaan door een lange rij militairen en hoogwaardigheidsbekleders. Een immense menigte had zich verzameld op het Wenceslasplein om een glimp op te vangen van de rouwplechtigheid in het Nationaal Museum.

Minister-president Klement Gottwald speelde daar een hoofdrol. Zijn toespraak was overal in de stad via radio's en luidsprekers te volgen geweest. Masaryk had volledig ingestemd met de politieke ontwikkelingen die zich in de voorafgaande weken hadden voltrokken, verklaarde Gottwald. Er was daarom een westerse campagne tegen de minister op gang gekomen, die hem tot een wanhoopsdaad had gedreven.

Zondag was de rust teruggekeerd. Het weer was een stuk beter dan zaterdag. De typische kleuren van de binnenstad, het okergeel, zachtblauw en roze, lichtten op in de voorjaarszon. De salons en cafés hadden 's middags vol gezeten. Er werd aan wijn genipt, bier gedronken, en er werd gediscussieerd. Over de politieke toestand, de toespraak van Gottwald. De emoties liepen daarbij soms hoog op. Was Masaryk niet vermoord? Waarom had de begrafenis al zo snel plaatsgevonden? Waarom was er geen nader onderzoek gelast? De communisten namen alles over, concludeerden sommigen, de democratie werd om zeep geholpen, en Tsjecho-Slowakije dreigde een vazalstaat van Moskou te worden. Anderen merkten op dat de Tsjechen niet op steun van het Westen hoefden te rekenen – net als in 1938. Maar tegen het einde van de

middag was het buiten, zoals vaker in het vroege voorjaar, snel afgekoeld, en 's avonds was het stil geworden in de stad.

De Tatra reed na de Spálená verder naar het zuiden. Het stadsbeeld begon nu te veranderen. De architectonische pracht van de binnenstad maakte plaats voor grauwe vroegtwintigste-eeuwse woonkazernes. Op verschillende plekken was de oorlogsschade nog zichtbaar: ingestorte gebouwen, bergen puin. Maar de inzittenden hadden geen belangstelling voor hun omgeving. De chauffeur probeerde vaart te maken om de verloren tijd in te halen. Er was gelukkig nauwelijks verkeer op de weg, en hij wist waar ze naartoe moesten. Ze hadden dit al eerder gedaan.

Het wegdek werd steeds slechter en de Tatra schudde soms vervaarlijk. De chauffeur moest verschillende malen een ruk aan het stuur geven om gaten in de weg te ontwijken. Ineens boog de gevangene voorover en kotste over de stoel voor hem, en over de leren jas van de MGB-luitenant. 'Idiot,' schreeuwde deze naar achteren en hij schudde zijn jas zoveel mogelijk schoon. Een zure lucht verspreidde zich door de auto. De luitenant draaide geërgerd zijn portierraam open en een ijzige wind sloeg de inzittenden in het gezicht.

Na zo'n drie kwartier de weg naar Tábor te hebben gevolgd, sloeg de chauffeur rechts af. Ze reden, slingerend door het duistere landschap, in de richting van Přebram. De kou en de wind leken de gevangene uit zijn roes te doen ontwakken. 'Vy ne imejete prava' ('Jullie hebben niet het recht'), mompelde hij in het Russisch, tegen niemand in het bijzonder. 'Vy kak fascisti' ('Jullie zijn net zo erg als de fascisten'), zei hij iets har-

der. De MGB-luitenant keek over zijn schouder en lachte schamper, maar reageerde niet.

Zonder veel vaart te minderen passeerden ze een dorp. De wielen klapperden over de kasseien van het dorpsplein. Enkele kilometers verderop remde de chauffeur af, tuurde in de duisternis en draaide voorzichtig het bos in, langs een bord waarop VOJENSKÝ TERÉN ('Militair terrein') stond. De Tatra hobbelde nog een paar minuten over een onverharde weg, om bij een houten slagboom tot stilstand te komen. De MGB-luitenant opende het portier. Ook de twee militairen verlieten de auto en be-
duidden de gevangene uit te stappen. Uit de achterbak pakten ze ieder een schop.

Met de luitenant voorop liep het gezelschap een bospad af. De twee soldaten duwden de gevangene voor zich uit. Ze hielden halt op een open stuk in het bos. De luitenant wees naar een plek aan de rand, onder het loof van de bomen. De soldaten wisten wat ze te doen stond. Het was inspannend werk. De aarde was modderig en zwaar.

De MGB-luitenant stak een sigaret op en bood ook de gevangene er een aan. Hij keek op zijn horloge, een oorlogstrofee waar hij bijzonder trots op was. Het was kwart voor vier; dat viel nog alleszins mee. Na een klein halfuur was het graafwerk gedaan. Inmiddels was het opgeklaard en een heldere maan deed het schouwtoneel onverbiddelijk oplichten. De luitenant verordonneerde de gevangene naar de gegraven kuil te lopen. Maar die bleef bewegingsloos staan. De twee soldaten sleepten hem naar de kuil en drukten hem op zijn knieën. De MGB-luitenant trok zijn revolver en richtte die op het achterhoofd van de gevangene. 'Vera, Vera,' mompelde deze, en even verscheen er een glimlach op zijn gezicht.

Toen klonk het schot en de gevangene klapte voorover in de zwarte modder. De luitenant deed een stap naar voren en schoot hem nog twee keer in zijn rug.

Het bos schrok op: er klonk gekrijs van vogels, geklap-wiek, geruis in het loof. Maar al snel werd het weer stil. Uit eerbied voor de overledene, zo leek het wel. Ook de drie militairen keken enkele ogenblikken zwijgend naar het roerloze lichaam, hun zware adem fluorescerend in het maanlicht. Toen snauwde de luitenant: ‘Zakapyvaj!’ (‘Dichtmaken!’), en de twee soldaten pakten hun schop.

Onverwacht bezoek

Amsterdam, maandagavond 22 maart 1948

Beneden ging de bel. De Winter legde *Het Parool* op de salontafel en keek verwonderd naar de klok op de schoorsteenmantel: kwart voor acht. Hij had naar zijn weten geen afspraak. Hij liep naar de overloop en trok aan het koord om de voordeur openen.

Zonder iets te zeggen kwam een man binnen, deed de deur weer achter zich dicht en liep de trap op. Pas op de overloop nam hij zijn hoed af.

‘Meneer De Winter?’

Hij stelde zich voor als Ter Laak. Of De Winter tijd voor hem had. Hij wilde iets bespreken; hij had een verzoek.

‘Kan dat niet morgen?’ vroeg De Winter.

‘Het is belangrijk.’

‘Zegt u het dan maar.’

‘Hier op de gang?’ Ter Laak aarzelde even. ‘Oké. Of u naar Praag zou willen gaan om contact te leggen met iemand die mogelijk naar het buitenland wil uitwijken. We willen haar graag spreken.’

De Winter was verbouwereerd. Naar Praag? Maar gelijk diende zich een onaangenaam vermoeden aan.

‘Waarom moet u mij hebben?’ vroeg hij.

‘Zullen we dat niet rustig bespreken?’

De Winter dacht na. Misschien was het verstandig de man aan te horen. Hij stapte opzij, opende de deur van zijn werkkamer en zwaaide zijn rechterarm uitnodigend naar achteren.

Zijn werkkamer lag aan de straatkant. De Winter had, toen hij er een klein jaar geleden in trok, de wanden opnieuw laten behangen. Hij had een stalen opbergkast op de kop getikt, een lichtbruin houten bureau en twee stoelen met verchroomde poten en rieten bekleding voor gasten. De kamer werd verwarmd door een grijsgroene, draagbare Aladdin-petroleumkachel.

Een jaar of dertig, schatte De Winter zijn onverwachte gast. Goed verzorgd, niet al te groot, met een smal, schrander gezicht. Een hoornen bril, en donkerblond haar met een keurige scheiding in het midden. Hij droeg een lange, beige regenjas, daaronder een stropdas, een wit overhemd en een blauw colbert.

De Winter kiepte de Aladdin open, draaide de sok omhoog en stak deze met een lucifer aan. Zodra het kacheltje regelmatig begon te branden, ging hij achter zijn bureau zitten en knipte de bureaulamp aan.

‘Zal ik theezetten?’ Maar dat hoefde niet van Ter Laak. Iets anders wilde hij ook niet. Hij bleef niet lang.

De Winter leunde achterover in zijn stoel en Ter Laak stak van wal. In Den Haag bestond grote verontrusting over de communistische machtsovername in Tsjecho-Slowakije, begon hij.

‘Dat weet ik,’ onderbrak De Winter hem. ‘Maar wat heb ik daarmee te maken?’

Ter Laak leek in de war. ‘U zou ons een grote dienst bewijzen door naar Praag te reizen,’ zei hij na een moment van stilzwijgen.

‘Wie bedoelt u eigenlijk met ons?’

‘Ik ben in dienst van de BID, de Buitenlandse Inlichtingendienst,’ zei Ter Laak. ‘Het inlichtingenwerk is sinds kort verdeeld in binnen- en buitenland. De Cen-

trale Veiligheidsdienst, de CVD, gaat over de binnenlandse veiligheid. Wij zijn er voor het buitenland.'

De Buitenlandse Inlichtingendienst? De Winter keek Ter Laak met toegeknepen ogen aan. 'En waarom benadert u mij?'

'U hebt eerder voor de regering gewerkt,' zei Ter Laak. 'Op het terrein van vluchtelingen en repatriëring.'

De Winter klemde zijn kaken op elkaar. Dat was natuurlijk niet de enige reden. 'En wie is het? Die persoon in Praag?'

'U kent haar,' antwoordde Ter Laak. 'Maar haar naam weet ik niet.'

'Wat is er met haar?'

Ook dat wist Ter Laak niet precies. Ze was in ieder geval in moeilijkheden. Dat kwam vooral door de recente politieke ontwikkelingen. 'De situatie in Tsjecho-Slowakije wordt snel slechter.'

'En het kan niet via de ambassade worden geregeld?'

Liever niet, reageerde Ter Laak. Daar was de kwestie veel te delicaat voor. Er was trouwens geen ambassade, maar een gezantschap. Dat gezantschap had bovendien wel wat anders te doen. Daarom zou De Winter ook moeten gaan als advocaat van de familie of iets dergelijks. Al moest dat allemaal nog nader worden bepaald. De vraag was nu eerst of hij bereid was naar Praag te reizen.

'Waarom gaat niet iemand van de BID zelf?'

Ter Laak haalde verontschuldigend zijn schouders op. 'Dat zou u met iemand anders moeten bespreken,' zei hij. 'Maar ik neem aan dat we liever niet willen dat een medewerker van de BID in Praag zou kunnen worden aangehouden. Zo veel mensen hebben we niet in dienst. We zijn een jonge organisatie.'

‘En toen dachten jullie: laten we die De Winter maar sturen.’

Ter Laak glimlachte flauwtjes. ‘U kent haar. Dat is het belangrijkste.’

‘En wat gaat me dat opleveren?’ vroeg De Winter, vooral uit een soort dwarsheid.

‘Dat weet ik niet precies,’ zei Ter Laak. ‘We betalen u waarschijnlijk volgens onze gebruikelijke tarieven.’

‘Ik reken zeven gulden vijftig per uur. Plus onkosten. Dat kan dus flink oplopen.’

Ter Laak leek niet onder de indruk.

De Winter was benieuwd wat zijn gast nog meer te zeggen had, maar Ter Laak ging staan. Het gesprek was klaarblijkelijk beëindigd. ‘Als u een besluit hebt genomen, kunt u me op dit nummer bellen. Dan maken we een nieuwe afspraak.’ Hij legde een kaartje neer en liep naar de deur.

Ook De Winter stond op. Hij kwam achter zijn bureau vandaan en zag dat zijn gast de trap al begon af te lopen. ‘Wanneer zou ik moeten vertrekken?’ riep hij hem achterna, terwijl hij de voordeur opentrok.

Ter Laak hield in en draaide zich om. ‘Op korte termijn. Maar zover is het allemaal nog niet, meneer De Winter. Denkt u er eerst maar eens over na of u in principe bereid bent om te gaan.’

Vera Workowski

Amsterdam, maandagavond 22 maart 1948

De Winter ging achter zijn bureau zitten en stak een sigaret op. Hij inhaleerde en blies de rook weer langzaam uit. Hij had inderdaad eerder voor de regering gewerkt. Voor de Nederlandse ambassade in Washington, om precies te zijn. En hij wist uiteraard ook om wie het ging: Vera Workowski. Om wie anders?

Hij had haar leren kennen in New York. Door toeval had hij de hele oorlog in de Verenigde Staten doorgebracht. In 1939 was hij ingegaan op een uitnodiging van zijn moeder om – nu hij was afgestudeerd – een keer naar New York te komen. Zij woonde in Brooklyn, niet ver van Brooklyn Bridge.

Hij had rechten gestudeerd. Hij had er lang over gedaan, was na zijn kandidaats zelfs twee jaar gestopt. Maar hij had zijn studie uiteindelijk met goede cijfers voltooid. Een van zijn hoogleraren suggereerde hem om door te gaan, een proefschrift te schrijven. Hij twijfelde, en toen kwam de uitnodiging uit New York. Op 10 augustus stapte hij in Rotterdam op de boot, opgetogen. Voor het eerst van zijn leven verliet hij Europa.

Het was de bedoeling om enkele maanden te blijven en dan terug te keren naar Amsterdam. Maar twee weken na zijn aankomst in New York vielen Duitse troepen Polen binnen en verklaarden Groot-Brittannië en Frankrijk Hitler-Duitsland de oorlog. Hoewel de Britten en Fransen niet ingrepen terwijl de Duitse Wehrmacht

het Poolse leger vermorzelde, was de Tweede Wereldoorlog begonnen.

Zijn moeder haalde hem over om voorlopig in Amerika te blijven. 'Er is oorlog in Europa, Robert. Straks word je nog opgeroepen. Hier ben je veilig.' En ze had gelijk. Hij was in 1930 – nadat hij negentien was geworden – voor militaire dienst uitgeloot. Tot zijn grote opluchting. Maar hij wist dat hij bij een algemene mobilisatie alsnog een oproepbrief in de bus kon krijgen. Zo was hij uiteindelijk tot september 1946 in de Verenigde Staten gebleven. En was zichzelf Bob gaan noemen.

Aanvankelijk deed hij vertaalwerk voor een uitgeverij. Maar in 1942 kon hij door tussenkomst van vrienden solliciteren op een functie bij de Nederlandse ambassade in Washington. Hij maakte bij het sollicitatiegesprek een goede indruk. Ze vroegen naar zijn moeder. Was die niet van Duitse herkomst? Maar ze waren snel overtuigd, en door de oorlogsomstandigheden hoefde hij geen examen te doen of aanvullende cursussen te volgen. Hij kon direct als tijdelijk attaché aan de slag. Ze hadden zelfs een woning voor hem, in Georgetown.

Zijn moeder was niet enthousiast toen hij haar het nieuws vertelde. Ze hield niet van diplomaten, zei ze. Ze vond ze arrogant en conservatief.

'Ik kan het toch gewoon proberen,' zei De Winter.

Maar ze kreeg gelijk. De stemming op de ambassade stond hem al snel tegen. Hij werd neerbuigend behandeld door de vaste staf, die bestond uit baronnen en jonkheren.

Hij kreeg enkele minder politiek geladen, humanitaire onderwerpen toegewezen, de belangrijkste daarvan de repatriëring van Nederlandse vluchtelingen en 'dis-

placed persons'. Het was taai werk en leverde meestal niet direct resultaat op, alleen namen, lijsten, plaatsen, locaties, nauwelijks concrete afspraken en regelingen. Maar hij was efficiënt en vasthoudend en bouwde goede contacten op met vertegenwoordigers van de Oost-Europese regeringen en van de Sovjet-Unie.

Na het einde van de oorlog bleef hij in de Verenigde Staten. Het beste moest nog komen. In januari 1946 werd hij gedetacheerd op de recent gevestigde Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties.

Hij was net op tijd terug in New York om de befaamde Victory Parade mee te maken. Een kilometerslange stoet van soldaten en militaire voertuigen trok over Fifth Avenue, toegejuicht door honderdduizenden New Yorkers. Wolken confetti dwarrelden door de lucht. Een formatie bommenwerpers daverde over de stad. Het voelde ook voor hemzelf als een nieuw begin.

New York was een verademing na het saaie en sombere Washington van de oorlogsjaren. De stad bruiste van het weer opbloeiende culturele leven. De sfeer op de Permanente Vertegenwoordiging beviel hem veel beter dan die op de ambassade. Hij voelde zich deel van een nieuwe, internationale gemeenschap die bouwde aan een vreedzame, betere wereld.

Hij ontmoette haar op een receptie die werd aangeboden door de Permanente Vertegenwoordiging van de Sovjet-Unie, met veel drank en Russische hapjes, zoals gedroogde vis, plakjes tomaat, augurken, en kaviaar. Ze stapte op hem af en vroeg wie hij was. Hij was meteen onder de indruk. Ze was lang, bijna net zo lang als hij, met halflang blond haar, volle lippen, intelligente, don-

kerbruine ogen. En ze was elegant gekleed. Een Française, zo leek het wel. Op haar voorstel hadden ze wodka gedronken. Ze was vrolijk, en ze vroeg hem het hemd van het lijf. Wat hij van New York vond. Waar hij eerder had gewerkt. Waar hij woonde. Of zijn vrouw ook hier was.

Toen ze na een halfuur zei dat ze weg moest, vroeg hij of ze een keer met hem wilde lunchen. Dat was niet zo makkelijk, antwoordde ze: ze werd niet geacht met buitenlandse diplomaten af te spreken. Hij wilde al afscheid nemen.

‘Morgen, op de ferry naar Staten Island. Vier uur,’ fluisterde ze in zijn oor, voordat ze zich omdraaide en wegliep.

Hij stond al om kwart voor vier op de kade, zijn hoed over zijn voorhoofd gedrukt. Donkere wolken pakten zich samen boven de Hudson en de eerste druppels sloegen De Winter in zijn gezicht. Maar hij zag haar niet in de wirwar van mensen en auto’s. Hij vroeg zich af wat te doen en besloot toch aan boord te gaan. De overtocht duurde maar een klein halfuur en aan de overkant kon hij meteen weer een boot terugnemen.

Hij bleef buiten staan, op het achterdek, onder een afdak. Het was donker geworden en het begon steeds harder te regenen. Plotseling stond ze voor hem. Ze droeg een lange, donkere regenjas en had een shawl om haar hoofd, die ze afdeed zodra ze hem zag. Ze lachte en kuste hem op zijn wang, en excuseerde zich voor het feit dat ze te laat was.

‘Ik moest lang op de metro wachten.’

‘Dat geeft niet.’ Hij was opgetogen dat ze toch was komen opdagen.